

Т. О. Мизин,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОДЕЛЕЙ СПОЛУЧУВАНOSTІ ВИСОКОЧАСТОТНИХ ІМЕННИКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена вивченню функціонування моделей сполучуваності високочастотних іменників англійської мови. Авторка вказує на необхідність розрізнення понять валентність і сполучуваність, наголошує на важливості вивчення проблем сполучуваності в теоретичному і практичному аспектах. Виділяються моделі сполучуваності високочастотних іменників англійської мови, вивчається їхнє функціонування в різностильових текстах. Доводиться, що частота і поширеність моделей не є явищами одного порядку.

Ключові слова: валентність, сполучуваність, модель сполучуваності, частота, поширеність.

Статья посвящена изучению функционирования моделей сочетаемости высокочастотных имен существительных английского языка. Автор указывает на необходимость дифференциации понятий валентность и сочетаемость, подчеркивает важность изучения проблем сочетаемости в теоретическом и практическом аспектах. Выделяются модели сочетаемости высокочастотных имен существительных английского языка, изучается их функционирование в разностилевых текстах. Доказывается, что частота и распространенность моделей не есть явлениями одного порядка.

Ключевые слова: валентность, сочетаемость, модель сочетаемости, частота, распространенность.

The article is devoted to the investigation of the functioning of English high frequency nouns combinability models. The author considers it necessary to distinguish between the terms valency and combinability, underlines the importance of the research of the problems of valency and combinability in theoretical and practical aspects. In the article models of combinability of high frequency English nouns are singled out, classified according to their frequency; their functioning in texts belonging to different functional styles is studied. It is proved that frequency and occurrence are different things.

Key words: valency, combinability, combinability model, frequency, occurrence.

Серед багатьох проблем, які привертають увагу лінгвістів, особливе місце займають питання функціонування мовних одиниць.

Функціонування лінгвістичних одиниць – явище багатоаспектне. У це поняття ми включаємо вживаність слова, сполучуваність, розподіл слів у тексті, реалізацію в тексті лексичної та граматичної семантики, комунікативну функцію слова в тексті.

Актуальність цього дослідження визначається загальною тенденцією сучасної лінгвістики, спрямованою на дослідження функціональної сторони лінгвістичних одиниць, важливістю науково обґрунтованого відбору граматичного й лексичного мінімуму в процесі навчання іноземній мові, який враховує вживаність слів, форм і моделей у мовленні.

Перед собою у цій розвідці ми ставимо за **мету** виділення моделей сполучуваності іменників англійської мови, системний опис їх функціонування та поширеності в різностильових текстах.

Об'єктом дослідження є моделі сполучуваності високочастотних іменників англійської мови.

Предмет – функціональні характеристики моделей сполучуваності високочастотних іменників англійської мови.

Матеріалом дослідження є 501 високочастотний іменник англійської мови.

Сполучуваність являє собою невід'ємну властивість одиниць мови. Вона має складний і багатоаспектний характер. Вивчення проблем сполучуваності має велике значення в теоретичному й практичному аспектах.

У теоретичному плані вивчення цих проблем може уточнити наші уявлення про властивості різних типів мовних одиниць, про їхнє функціонування в мовленні. Практичне вивчення сполучуваності є обов'язковою умовою оволодіння мовленнєвими навичками як іноземною, так і рідною мовами.

У лінгвістиці існують два близьких терміни: валентність і сполучуваність.

Термін валентність ввів Л. Теньєр на основі вивчення синтаксичних потенцій дієслова. Під синтаксичною валентністю Л. Теньєр розуміє потенціальну властивість дієслова в особовій формі до сполучуваності з суб'єктом і об'єктами [10, с. 250].

М. Д. Степанова під валентністю в широкому розумінні слова розуміє сполучувальну властивість однорівневих одиниць мови. При цьому валентність розглядається і як потенціальна властивість і як її реалізація [8, с. 6].

Інші лінгвісти використовують лише термін сполучуваність [1; 3].

В. Г. Адмоні під сполучуваністю розуміє набір потенцій словоформ, частина яких реалізується при кожному включенні цієї словоформи в мовленнєвий ланцюжок [1, с. 47]. Він вважає, що з точки зору сполучуваності словоформи можуть виступати як в активній, так і в пасивній ролі, тобто розрізнення активної і пасивної сполучуваності переплітається з їхнім розділенням на домінуючі і підпорядковані [там само, с. 44].

О. Л. Орендарчук вважає терміни сполучуваність і валентність тотожними [5].

Але більшість лінгвістів розмежовують терміни валентність і сполучуваність [2; 4; 7; 9].

Так, О. О. Селіванова в основу розрізнення термінів валентність і сполучуваність покладає їх зумовленість семантикою слова [7, с. 56]. Валентність розглядається як явище одностороннього зв'язку (сильне слово підпорядковує собі інші слова), а сполучуваність є двонаправленою (поєднуються різні класи слів і не визначається пріоритет лише за однією частиною мови або певний напрямок сполучення).

О. Ф. Таукчі вважає, що сполучуваність є поєднанням за певним синтаксичним зв'язком будь-яких слів, тому вона охоплює не тільки валентні, а й невалентні зв'язки (узуальні й оказіональні) [9, с. 9].

Ми також підтримуємо думку про необхідність розмежування цих двох понять. При цьому ми виходимо з розмежування мови й мовлення. Враховуючи цю дихотомію, валентність розглядаємо як явище мови, а сполучуваність – як явище мовлення, тобто під валентністю ми будемо розуміти потенційну можливість слова сполучуватися з іншими словами, а під сполучуваністю – актуалізацію цієї властивості в мовленні.

Ми вважаємо, що в самій системі мовлення закладена можливість сполучення одиниць мови, але її реалізація залежить не від системи. Виходячи з цього, вважаємо неправомірним змішувати ці два терміни.

Загальновідомо, що слово як лексико-граматична одиниця може вступати в лексико-семантичні й граматичні зв'язки з іншими словами, характеризуючись у такому випадку певним набором лексичних і граматичних зв'язків.

Вивчення комбінаторики в лексичному плані (лексична сполучуваність) здійснюється з урахуванням лексико-семантичних зв'язків слів, що сполучуються.

Слід підкреслити, що лексична сполучуваність, будучи більш своєрідною, ніж граматична, у той же час більше зручна для відображення в словниках.

Маючи відносну самостійність, лексична сполучуваність пов'язана різноманітними зв'язками з граматичною сполучуваністю.

Під граматичною сполучуваністю ми розуміємо сукупність синтаксичних зв'язків слів, набір слів і умови їх реалізації.

Розгляд комбінаторики в граматичному плані з урахуванням дихотомії мова – мовлення дозволяє, з одного боку, виділити й описати валентність слів у вигляді набору мовних моделей, з іншого боку, вивчити особливості актуалізації цих моделей у мовленні, тобто, визначити їхню сполучуваність, у тому числі й статистичні характеристики, які виявляються тільки в мовленні.

У сучасній англійській мові розрізняють три типи синтаксичного зв'язку: узгодження, керування і прилягання.

На основі цих трьох типів сполучення лексичних одиниць виділяється сполучуваність класів слів і сполучуваність членів речення.

Основою граматичної сполучуваності класів слів є принцип залежності / незалежності слова, що аналізується від іншого компонента граматичного зв'язку. Відомо, що існує чотири типи граматичних зв'язків: ядерний (слово, що аналізується є головним компонентом словосполучення), ад'юнктивний (слово, що аналізується є залежним компонентом словосполучення), предикативний (зв'язок, що характеризується взаємозалежністю підмета й присудка), сурядний (зв'язок, що характеризується незалежністю компонентів).

На підставі проведеного аналізу ми можемо зробити висновок, що іменники англійської мови можуть вступати в підрядні, ядерні й ад'юнктивні, предикативні і сурядні зв'язки.

Кожний тип зв'язку відображається в певній моделі. Під моделлю ми розуміємо формулу, яка відображає один із типів зв'язку слів.

Для запису моделей усі слова кодуються символами класів слів: *N* – іменник, *V* – дієслово, *A* – прикметник, *NumI* – кількісний числівник, *NumII* – порядковий числівник, *D* – прислівник, *prp* – прийменник, *cnj* – сполучник, *d* – детермінатив іменника. До класу слів прирівнюється підрядне речення, яке кодується символом *S*. У рамках класів *N* і *V* виділяються деякі їхні форми, які функціонально прирівнюються до самостійних класів: *N's* – іменник у присвійному відмінку, *V=* – інфінітив, *Ving* – дієприкметник, герундій, *Ven* – дієприслівник. Символом *prp* позначаються як прості, так і похідні прийменники: *in*, *within*, *upon*, *up to*, *instead of*.

До класу *cnj* відносяться як прості, так і складні й складені сполучники типу *as well as*.

Аналізу було піддано як правостороннє оточення іменника, так і лівостороннє.

Для англійських іменників виділяємо тридцять шість моделей сполучуваності:

1. *dN* – the name, her question
2. *NN* – a mile an hour, Government action
3. *NN* – a system approach, group force
4. *AN* – nice room
5. *NA* – five years old, a boy good at Maths
6. *NumIN* – two parts, four questions
7. *NNumI* – page three, part one
8. *NumIIN* – the first day, the third example
9. *DN* – twice a day, once a year
10. *ND* – two days ago, the man there
11. *NV=* – a direction to go, the work to do
12. *VingN* – a smiling girl
13. *NVing* – a girl smiling at me, paper lying (on the table)
14. *VenN* – a worn out thing
15. *NVen* – the man pleased (at smth), the example given
16. *N'sN* – the man's opininon, the family's business
17. *N'sN* – the family's business, the girl's idea
18. *NprpN* – the age of the woman, the day of expectation
19. *NprpN* – a lot of examples, some of the actions
20. *A prpN* – angry with the man, glad of the fact

21. NprpA – kind of pretty
22. NprpNumI – a group of five, the age of sixty
23. NumIprpN – three of the men, one of the names
24. NprpNumII – an order to the third
25. NumIIprpN – the second of the men
26. DprpN – never in my life, many of the facts
27. NprpVing – the fact of arguing
28. Nas/like/cnjN – bread and butter, the system as a whole
29. Nas/like/cnjN – bread and butter
30. Nas/like/cnjA – ten times as pretty
31. Aas/like/cnjN – younger than the man, lighter than air
32. Nas/like/cnjNumI – a figure like three
33. NumIas/like/cnjN – three as a symbol
34. Das/like/cnjN – even further than the man
35. NprpNV= – the question for you to discuss
36. NS – the time when..., the room in which...

Функціонування виділених 36 моделей розглядається з точки зору їх частоти і поширеності, тобто кількості іменників, яким властива модель.

Цей підхід вимагає аналізу, який передбачає упорядкування моделей за частотою, а також виділення ядра, основної й периферійної підсистем моделей на основі їхньої частоти.

Наше дослідження показало, що не всі моделі представлені достовірними частотами. Із виявлених моделей достовірні частоти хоча б в одному списку мають двадцять.

Виходячи з цифрових даних, можна виділити ядро, основну й периферійну системи моделей. Встановимо порогового розподілу: до ядра входять моделі, які охоплюють 75% досліджуваного матеріалу, основна система (разом із ядром) охоплює 90% матеріалу, інші моделі сполучуваності розглядаються як периферійні.

Моделі, які входять до ядра й основної частини, відносяться до високочастотних, а периферійні – до низькочастотних.

У текстах із художньої літератури до ядра входить 5 моделей: *AN*, *NprpN*, *NprpN*, *NumIN*, *NS*. До основної частини входить також 5 моделей: *NN*, *NA*, *NumIIN*, *NN*, *N'sN*. Периферійна частина включає 20 моделей.

У драматургічних текстах у ядрі представлені 5 моделей: *AN*, *NprpN*, *NprpN*, *NumIN*, *NN*. До основної частини входить 4 моделі: *NS*, *VingN*, *NN*, *N'sN*. Периферійна частина включає 16 моделей.

Метахудожні тексти в ядро включають шість моделей (*AN*, *NprpN*, *NN*, *N'sN*, *NN*, *NprpN*), в основну частину – 3 моделі: *NS*, *NumIN*, *NA*. До периферії входить 19 моделей.

До ядра текстів суспільних наук належить три моделі: *AN*, *NprpN*, *NprpN*. Основна частина представлена п'ятьма моделями: *NumIIN*, *NA*, *NN*, *NN*, *NS*. Периферія – 20 моделей.

У текстах із філологічних наук ядро включає 4 моделі: *AN*, *NprpN*, *NS*, *NprpN*. Основна частина представлена чотирма моделями: *NumIIN*, *NN*, *NumIN*, *NN*. До периферії входить 20 моделей.

У текстах із кіномистецтва ядро включає 5 моделей: *AN*, *NprpN*, *NprpN*, *NN*, *NN*. До основної частини входять сім моделей: *NumIN*, *N'sN*, *NA*, *NS*, *NumIIN*, *VenN*, *N'sN*. Периферія містить 16 моделей.

Тексти з харчової промисловості включають до ядра чотири моделі (*AN*, *NprpN*, *NprpN*, *NN*), до основної частини – дванадцять моделей (*Nas/like/cnjN*, *Nas/like/cnjN*, *NVing*, *NS*, *NA*, *NumIN*, *VenN*, *NprpVing*, *NumIIN*, *NNumI*, *NN*, *NVen*). Периферія складає 11 моделей.

Тексти з електроніки представлені чотирма моделями в ядрі: *AN*, *NprpN*, *NprpN*, *NN*. *NVen*, *NS*, *NumIN* – моделі, що входять до основної частини. 17 моделей – периферія.

Тексти з технічних наук можна охарактеризувати так: чотири моделі входять до ядра (*AN*, *NprpN*, *NprpN*, *NN*), чотири – до основної частини (*NumIN*, *NS*, *VenN*, *NN*). Периферія представлена 19 моделями.

Як бачимо, серед моделей, які відносяться до ядра, спільними для всіх груп текстів є моделі *AN*, *NprpN*. Ми вважаємо, що це може бути зумовлено впливом прагматики комунікативної спрямованості текстів на сполучувальні характеристики досліджуваних іменників. Ці високочастотні моделі можна назвати типовими.

Отримані дані підтвердили дію закону переваги, суть якого полягає в тому, що мова віддає перевагу невеликій кількості одиниць, які складають її ядро, тобто той мінімум, який несе максимум функціонального навантаження [6, с. 165].

Вивчення функціонування моделей сполучуваності не може вважатися повним без урахування їхньої поширеності, тобто кількості одиниць, яким властива кожна модель.

Матеріал дослідження показує, що всі моделі характеризуються різною кількістю вживання в них іменників. Тому виникає можливість встановити групи моделей за їхньою поширеністю.

Виділимо порогові поширеності моделей:

79 – 63,2 – висока поширеність;

63,1 – 47,4 – поширеність вище середньої;

47,3 – 31,6 – середня поширеність;

31,5 – 15,8 – поширеність нижче середньої;

15,7 – ... – низька поширеність.

Матеріал показує, що лише в трьох текстах зафіксована висока поширеність моделей. Це тексти художньої літератури – модель *AN*, тексти з кіномистецтва – моделі *AN* і *NprpN*, тексти з харчової промисловості – модель *NprpN*. У цілому, поширеністю вище середньої, високою й середньою характеризуються в текстах художньої

літератури 6 моделей, в драматургічних – 4, в метахудожніх і текстах з харчової промисловості – 6, в текстах суспільних, філологічних, технічних наук і електроніки – 5, в текстах з кіномистецтва – 7 моделей.

Зіставимо, чи співпадають встановлені нами інтервали з ядром моделей за частотою. Чи можемо ми стверджувати, що якщо модель частотна, вона характеризується високою поширеністю і навпаки?

Таблиця 1.

Поширеність моделей сполучуваності іменників

Текст \ Поширеність	Худ.	Др.	М.худ.	Сусп.	Філ.	Кін.	Харч.	Ел.	Техн.
Висока поширеність	AN	–	–	–	–	NprpN AN	NprpN	–	–
Поширеність вища середньої	NprpN NprpN	AN	AN NprpN	AN NprpN NprpN	NprpN AN NprpN	NprpN	AN NN NprpN	AN NprpN	AN NprpN NprpN
Середня поширеність	NS NN N'sN	NprpN NprpN NN	NprpN NN N'sN NN	NN NS	NN NS	NN NN NS N'sN	NN NS	NN NprpN NN	NN NN

Дані таблиці свідчать про те, що в текстах художньої літератури 80% моделей ядра характеризуються поширеністю середньою і вище. 66,7% моделей трьох вищих ступенів поширеності входять до ядра.

У драматургічних і метахудожніх текстах моделі, які входять до ядра, мають поширеність середню й вище. 100% моделей ступенів поширеності, що розглядаються, входять до ядра.

У текстах суспільних, філологічних, технічних наук і текстах із електроніки 100% моделей ядра характеризуються поширеністю середньою і вище. 80% моделей високих ступенів поширеності входять до ядра.

У текстах із кіномистецтва 100% моделей мають поширеність середню й вище. 71,4% моделей цих трьох ступенів входять до ядра.

У текстах із харчової промисловості 100% моделям ядра властива поширеність середня й вище. 66,7% моделей високих ступенів поширеності складають ядро.

Дані таблиці показують, що більшість високочастотних моделей характеризуються поширеністю високою, вище середньої й середньою. Але повністю вказані інтервали поширеності з ядром не співпадають. У семи масивах текстів із дев'яти зареєстрованих моделі, які характеризуються середньою або поширеністю вище середньої, які не входять до ядра за частотою. З іншого боку, модель *NumIN* є високочастотною в текстах художньої літератури і драматургії, але не входить в указані інтервали поширеності. Значить, стверджувати, що частота і поширеність – явища одного порядку, неправомірно, хоча вони й пересікаються.

Отже, в результаті дослідження функціонування моделей сполучуваності високочастотних іменників англійської мови, ми прийшли до висновку, що визначаючи валентність як комбінаторні властивості слова, а сполучуваність як актуалізацію цих властивостей, ми не можемо ставити між ними знак рівності, тобто валентність і сполучуваність являють собою дві різні сторони одного явища – комбінаторики класів слів або конкретних лексем. Результати нашого дослідження доповнили дані про комбінаторику лексичних одиниць в плані їх системних і функціональних характеристик. Вивчення поширеності моделей сполучуваності іменників дозволило виділити три пороги їхньої поширеності. Було доведено, що частота й поширеність не є явищами одного порядку.

В одному дослідженні неможливо охопити весь спектр питань, пов'язаних із вивченням функціонування іменників англійської мови. Вважаємо перспективним вивчення функціонування ланцюжків моделей високочастотної лексики в різностильових текстах.

Література:

1. Адмони В. Г. Грамматический строй как система построения и общая теория грамматики / В. Г. Адмони. – Л. : Наука, 1988. – 240 с.
2. Галій Л. Г. Дефініції валентності та сполучуваності у сучасному мовознавстві / Л. Г. Галій // Вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія Філологічні науки. Мовознавство. – 2011. – № 6. – Ч.1. – С. 147-152
3. Данилович О. Д. Сполучуваність прикметників з лексико-семантичними групами іменників у науковому стилі / О. Д. Данилович // Вісник Житомирського державного університету. Серія Філологічні науки. – 2012. – Випуск 64. – С. 207-211
4. Жуковська В. В. Лексико-семантичні та граматичні характеристики англійського дієслова у художньому тексті: лінгвостатистичний аспект (на матеріалі популярних політичних романів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / В. В. Жуковська. – К., 2006. – 20 с.
5. Орендарчук О. І. Валентнісні відношення дієслів тематичної групи чуттєвої сфери в контрактивному аспекті (на матеріалі англійської та української мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / О. І. Орендарчук. – К., 2010. – 18 с.
6. Перебийніс В. С. Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови / Валентина Сидорівна Перебийніс. – К. : Наукова думка, 1970. – 272 с.

7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
8. Степанова М. Д. Проблемы теории валентности в современной лингвистике / М. Д. Степанова // Иностранные языки в школе. – 1973. – №6. – С. 12-22
9. Таукчі О. Ф. Теоретичні аспекти вивчення іменної дієслівної сполучуваності в англійській, українській і російській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / О. Ф. Таукчі. – Донецьк, 2006. – 19 с.
10. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Люсьен Теньер. – М. : Прогресс, 1988. – 655 с.